

Een aanvullend licht op oude wegen

Dit artikel is een reactie op de geschiedschrijving van Brand¹ betreffend de periode van apostel L. Slok. Hoewel ik aan de juistheid van zijn beschrijvingen niet twijfel, en een groot deel van zijn analyses en duidingen onderschrijf, vind ik dat er iets wezenlijks aan ontbreekt. Ik ga hier in op de invloed van C.J. Schuurman en J. Krishnamurti op visie en gedrag van apostel L. Slok.

André Meester

1. Inleiding

Ik heb soms de indruk dat er door apostolischen nu met een soort gêne wordt teruggekeken op de periode 1946-1984 van Het Apostolisch Genootschap (hierna het ApGen). Die gêne lijkt dan vooral het feit te betreffen, dat we² in apostel L. Slok (hierna verder aangeduid met Slok Sr) de 'Christus van deze tijd' zagen én de volstreckte zeggenschap die we hem in ons leven gaven of in ieder geval zeiden te geven. Het lijkt er dan op dat we zelf niet goed begrijpen hoe het mogelijk is dat we dit hebben laten gebeuren. Gelijktijdig staat de liefdevolle manier waarop de apostel leiding heeft gegeven over het algemeen niet ter discussie en wordt er nog steeds enthousiast gesproken over het waardevolle gedachtegoed van en de liefdevolle verhoudingen binnen het ApGen.

In de wijze waarop Brand deze periode beschrijft komen deze beide aspecten ook duidelijk naar voren. Enerzijds is er het respect en de waardering voor apostel Slok Sr als persoon en zijn betekenis voor de ontwikkeling van het ApGen, vooral in de beginjaren tot ca. 1970. Daartegenover plaatst Brand dan de overweging dat hij 'te lang aan zijn plaats heeft vastgehouden', 'zijn tijd niet meer verstond', zich persoonsverheerlijking liet welgevallen en dergelijke. Twee aspecten wijst Brand in het bijzonder af: (a) het gebruik van de Christusnaam en (b) de pretentie dat de werkzaamheid van het ApGen van essentieel belang zou zijn voor de gehele mensheid. Dit waren overigens wel de twee kernelementen in het gedachtegoed van die tijd. Brand heeft naar mijn idee nauwelijks een steekhoudende verklaring voor het feit dat duizenden toch mondige mensen deze – in zijn ogen – bedenkelijke zaken niet alleen accepteerden, maar bij vele gelegenheden uiting gaven aan hun enthousiasme, hun erkenning jegens de apostel en geloof in de betekenis van het ApGen.

De verklaringen die hij gebruikt – lidmaten hadden een geringe opleiding en snaptten die wereldwijde pretentie feitelijk niet, het was binnen het ApGen goed toeven en daarom accepteerden we deze 'wonderlijke ideeën' stilzwijgend, want het ApGen verlaten deed je liever niet – lijken me eerlijk gezegd weinig realistisch, gezien de intensiteit waarmee apostolisch-zijn ons leven bepaalde. En de cognitieve dissonantietheorie van Festinger die hij aanhaalt is een theorie die vrijwel overal voor gebruikt kan worden als het irrationele keuzes van mensen betreft en die ook beslist dat enthousiasme en die erkenning niet verklaart. Dan blijven over het charisma van Slok Sr en de enorme bezieling die van hem uit ging. Brand maakt echter nergens duidelijk wát die bezieling en dat charisma dan bij ons teweegbracht en hoe dit dan gerelateerd werd aan de eerder beschreven twee nogal fundamentele bezwaren.

---

¹ Zie Berry Brand, Nieuw licht op oude wegen, Eburon, 2013, Deel 4. (Hierna aangeduid met NLOOW.)

² Wanneer er in de tekst sprake is van 'we' en 'ons', dan worden daarmee de apostolischen van die periode bedoeld, inclusief de auteur van dit artikel.

Mijn hypothese over wat er in het ApGen in deze periode gaande was is dan ook een andere. In mijn visie en beleving werd binnen het ApGen in die periode een *spirituele cultuur* ontwikkeld die vooral gebaseerd was op de afwijzing (door Slok Sr) van het in onze cultuur gangbare dualistische³ wereldbeeld. Brand vermeldt het belang van de invloed van de psychiater C.J. Schuurman (1898-1979) op het denken en werken van Slok Sr. Deze Schuurman op zijn beurt was diepgaand beïnvloed door de Advaita cultuur (hierop kom ik verderop terug) en met name door Jiddu Krishnamurti.

In feite luidt mijn stelling dat Slok Sr het ApGen los heeft gemaakt van zijn kerkelijke wortels en samen met 'zijn volk' (de apostolischen dus), als een soort 'eiland' in de samenleving, een hechte gemeenschap heeft gecreëerd, die qua werkelijke inhoud vermoedelijk meer verwantschap vertoonde met een ashram⁴ dan met een kerk. En daarmee ook een gemeenschap die zich onvermijdelijk en in toenemende mate vervreemde van haar maatschappelijke omgeving die steeds verder individualiseerde, emancipeerde, democratiseerde en waar het wetenschappelijke, rationele denken steeds dominant werd. Naar mijn idee is een bruikbare metafoor voor ons beleven in deze periode die van een 'trance', waarin velen van ons zich overgaven aan wat in het ApGen als 'zielsverzorging' werd ervaren.

Dat deze ontwikkeling nauwelijks in ons taalgebruik en ons 'verhaal' benoemd en expliciet gemaakt werd, maar in feite niet meer goed van toepassing zijnde christelijke begrippen betrof, maakt een goed begrip ervan, ook in het omzien, lastig en maakte het voor de opvolger van Slok Sr vrijwel onmogelijk om in dit spoor verder te gaan!

Brand stelt dat het ApGen zich onder Slok Sr ontwikkelde in de richting van een 'religieus-humanistische groep van mensen'. Dat lijkt mij een wonderlijke en onhoudbare hypothese. Slok Sr zag helemaal niets in een religieus-humanistische organisatie en heeft zich daar ook meerdere malen expliciet over uitgesproken. Brand citeert zelf een uitspraak uit 1971, waarin de apostel waarschuwt voor het gevaar van 'te weinig erkenning en liefde voor de Man Gods' en daarmee samenhangend het uitblijven van 'de noodzakelijke versmelting met het wezen van de apostel': '(...) Alleen dan (dus als deze versmelting blijft plaatsvinden, AM) zal dit Werk niet degraderen tot een kerkelijke, een charitatieve of een humanistische vereniging. (...)'⁵.

De wijziging van de plaats van de apostel, van 'Man Gods' tot gelijke onder zijns gelijken, (opvallend genoeg dus pas ca. 10 jaar na het overlijden van Slok Sr!), heb ik persoonlijk ervaren als het wegvallen van een soort betovering. Daardoor werden wij ook allen geconfronteerd met de vraag, in wat voor soort 'trance' we ons begeven hadden ....

In dit artikel wil ik proberen op deze vraag mijn antwoord te geven.

---

³ Dualisme: de opvatting dat de werkelijkheid daadwerkelijk bestaat uit objecten (de werkelijkheid 'daarbuiten') en subject (de waarnemer). Uit deze onderscheiding komen vervolgens alle andere onderscheidingen voort, zoals 'geest én materie', maar ook God én mens, etc. Kenmerkend is dat een dualistische overtuiging het feitelijke bestaan van deze paren veronderstelt.

⁴ Een ashram is een Indiase naam voor een leefgemeenschap voor aanhangers van een bepaalde, vanouds hindoeïstische religie of volgelingen van een goeroe. Het begrip 'goeroe' wordt verderop in de tekst toegelicht.

⁵ Brand, blz. 482

2. De denkbeelden van apostel L. Slok en C.J. Schuurman

Apostel L. Slok vertrok in 1946 vanuit een redelijk traditioneel christelijke denkwereld, waarin het persoonlijke zielenheil als onderdeel van het Heilsplan Gods nog het belangrijkste punt van aandacht vormde en waarin door velen wellicht nog geloofd werd in een goddelijke almacht die buiten de mens om, dan wel via de mens kon ingrijpen. Een denkwereld waarin geborgenheid en gemeenschap, zowel nu en hier als (eventueel) in het hiernamaals de belangrijkste zorgen waren.

Onder zijn leiding zijn vooral in de beginjaren deze geloofsovertuigingen naar hun inhoud ingrijpend veranderd. Zelf had hij al een aantal opvattingen die afweken van de hiervoor aangeduide, gangbare geloofsartikelen. Van apostel Van Oosbree is de uitdrukking 'ik verbind mij aan de zin der dingen' afkomstig. Apostel Slok Sr werkte vanuit dezelfde opvatting. In combinatie met hoe hij de bijzondere plaats van de apostel zag slaagde hij erin om op een volstrekt eigen manier een nieuwe verzameling ideeën te ontwikkelen, waarmee de inhoud van het gedachtegoed van Het Apostolisch Genootschap tot 1984 in hoge mate door hem werd bepaald. Verschillende elementen waren zeker ook al in de periode van apostel Van Oosbree aanwezig. Ik denk bijvoorbeeld aan de bijzondere plaats van de apostel en de visie op de functie van 'het Godsvolk' (de apostolischen) in de samenleving. Deze elementen werden door apostel Slok Sr weliswaar overgenomen, maar inhoudelijk geheel aangepast vanuit zijn eigen, zich ontwikkelende opvattingen.

Op diverse plaatsen^{6,7,8} zijn verbanden tussen ideeën van Slok Sr en maatschappelijke ontwikkelingen op het gebied van religie en filosofie gelegd. Daarbij is een naar mijn mening essentieel element in het denken van Slok Sr nog onvoldoende onderkend en naar zijn betekenis uitgewerkt, namelijk zijn geloof dat de wereld zich dualistisch aan ons voordoet, *maar dat niet is*. Brand citeert⁹:

'De apostel geloofde in de wezenlijke eenheid van alles, van de aardkorrels, de waterdruppels, de cellen in ons lichaam, de sterrenstelsels. Het leken gescheiden delen, maar waren wezenlijk een eenheid. (...) Het heelal deed zich dualistisch voor en we zouden er dus ook dualistisch over blijven spreken, *maar in werkelijkheid bestond er geen dualisme*' (cursief AM).¹⁰

Deze tekst zou zo afkomstig kunnen zijn uit een boek over Advaita-Vedanta, een Indiase filosofie, die voortkwam uit de Veda's en de Upanishaden, de oudste hindoeschriften. Dit was ook de cultuur waar J. Krishnamurti uit voortkwam.

Brand noemt de invloed van het werk van C.J. Schuurman als de voor Slok Sr zeer belangrijke bron, terwijl Horstmanshoff het geloof in 'Zelfverwerkelijking Gods' als 'wellicht belangrijkste' kernpunt van het geloof van Slok Sr aanwijst.

Schuurman op zijn beurt was ingrijpend beïnvloed door Jiddu Krishnamurti en Carl Gustav Jung. Schuurman verwijst al in een artikel in 1936 naar Krishnamurti als degene die naar zijn (Schuurmans) mening 'de subtiele consequenties (van het

---

⁶ E. Hamstra, 'Uitzonderlijk naar tijd en plaats', De Stroom, 2004-08, en in de rubriek Verdieping, artikel 04-01.

⁷ B. Brand, NLOOW, 391-400.

⁸ M. Horstmanshof, 'De betekenis van L. Slok als religieus vernieuwer', in 'Gedachtenis', Ter gelegenheid van de honderdste geboortedag van apostel L. Slok, Het Apostolisch Genootschap, Baarn, 2004.

⁹ B. Brand, NLOOW, 381.

¹⁰ In zijn boek laat Brand zien hoe de apostel in zijn taalgebruik voortdurend met dit niet-dualisme overhoop lag. De apostel voelde dit zelf ook en sprak het soms uit (citaat op blz. 381). Daarom is het verwijt van Brand dat Slok Sr inconsistent is (op blz. 425-426) m.i. niet terecht, want het is nu eenmaal onmogelijk om in taal een non-duale werkelijkheid te beschrijven. Sterker: pogingen om vanuit non-dualiteit de werkelijkheid te beschrijven vormen een voortdurende bron van paradoxen!

opheffen van de tegenstelling tussen subject en object, AM) het meest scherp en zuiver heeft geformuleerd'¹¹. In de verschillende werken van Schuurman blijkt duidelijk hoe hij vanuit een niet-dualistisch wereldbeeld probeert de 'ware aard van de mens' te beschrijven, hoe hij daarin de ziel als ontmoetingspunt tussen 'de binnen- en de buitenwereld' definieert en zijn visie geeft op hoe de totale, individuele problematiek van de mens samenhangt met diens niet doorgronden van die 'ware aard' (hij spreekt van 'zuiver bewustzijn', een begrip dat we verderop nog zullen tegenkomen). En tenslotte hoe hij het proces ziet van de ontwikkeling van de mens naar dat zuivere bewustzijn. Hierin ligt ook de verbinding met Krishnamurti, die gedurende zijn gehele leven getracht heeft dat niet duale wereldbeeld aan mensen te verduidelijken – niet als filosofie, maar in een poging om de eenheidservaring te (helpen) realiseren!

Evenals E. Hamstra neem ik aan dat Slok Sr in het werk van Schuurman zijn eigen gedachten herkende dan wel dat diens boeken hem hielpen om deze gedachten te formuleren.

Naast deze overtuiging van een non-duale werkelijkheid speelde ook de grote betekenis die Slok Sr hechtte aan levende religieuze *ervaringen* een belangrijke rol in de ontwikkeling van het ApGen. Reeds in 1943¹² leefde bij Slok een opvatting over de noodzakelijke aanwezigheid van 'de levende Christus' als voorwaarde om 'het Christusrijk' binnen te gaan. En in zijn laatste weekbrief schreef hij onder meer: "Alleen een levende religieuze ervaring kan zich steeds opnieuw stellen onder de bezielende uitstorting van 'heilige geest.'¹³

Deze beide elementen leidden tot een fundamenteel andere invulling van zijn plaats als apostel dan die van zijn voorgangers. Hoewel zijn taalgebruik traditioneel bleef, veranderde de inhoud van de verschillende begrippen enorm. Brand signaleert dat Slok Sr die traditionele, vaak Bijbelse begrippen dan ook op geheel eigen wijze citeerde en interpreteerde. Het was in toenemende mate de relatie met de apostel die alles bepalend werd en wat er aan 'theorie' overbleef vanuit de historie was daaraan volledig ondergeschikt. Terugkijkend spreken sommigen niet ten onrechte van een sektarische ontwikkeling. In mijn visie vond er feitelijk een transformatie plaats naar een spirituele organisatie die qua inhoud zoals gezegd gelijkenis vertoonde met een ashram! Hierna wil ik dit idee verder uitwerken en motiveren. Daartoe eerst enige achtergrondinformatie over Jiddu Krishnamurti en Carl Gustav Jung.

Wie was Jiddu Krishnamurti (1895-1986)

Krishnamurti (of K zoals hij zichzelf aanduidde) werd geboren in 1895 in een bergdorpje enkele honderden kilometers ten noorden van Madras, als achtste kind van een Brahmaans gezin. Zoals gebruikelijk in deze cultuur, werd direct na zijn geboorte een horoscoop getrokken. Deze voorspelde dat hij "ongetwijfeld een groot man zou worden". Daar leek het de eerste jaren beslist niet op: Jiddu ontwikkelde zich tot een wat stille en teruggetrokken jongen. School was geen succes en sommigen in zijn omgeving veronderstelden zelfs dat hij wellicht achterlijk was. Ook qua gezondheid zag zijn toekomst er niet zo rooskleurig uit, zijn vader was er van overtuigd dat hij niet oud zou worden (hij werd 91!).

De ouders van Krishnamurti (hierna K) waren lid van de theosofische vereniging (TS). In 1906 verhuisde vader met de zes nog levende kinderen (moeder was in

---

¹¹ Schuurman, Naar een nieuwe cultuur, 1936, blz. 62 – te vinden op het internet: <http://www.verontrustemoeders.nl/Naar%20een%20nieuwe%20cultuur.pdf>

¹² Brand, NLOOW, 401.

¹³ Brand, NLOOW, 499.

1905 overleden) naar Madras, waar hij in dienst trad van die theosofische vereniging¹⁴.

In 1908 speelde Jiddu met enkele kinderen op het strand van Madras en het was op dat moment dat een lid van de TS hem zag en aan de hand van zijn aura (dat zich, aldus deze ziener, kenmerkte door de volledige afwezigheid van egocentrisme) besloot dat hij "het voertuig voor de wereldleraar zou kunnen zijn". Dit alles leidde ertoe dat Jiddu en zijn jongere broertje Nitya, waarvan hij onafscheidelijk was, uiteindelijk met instemming van vader naar Engeland verhuisden. In de jaren 1910-1929 werd K voorbereid op dit wereldleraarschap. Het verhaal van deze voorbereiding is ongemeen boeiend, maar voert natuurlijk te ver om hier te vertellen. Rondom hem werd een cultus georganiseerd, die onder meer bestond uit de oprichting van de Orde van de Rode Ster. K was het hoofd van deze orde en ik begrijp het oprichten ervan als een eerbewijs aan de toekomstige wereldleraar. Het was dan ook voor alle leden (van die orde) en overige theosofen een grote schok toen K. in 1929 deze orde ophef! ¹⁵.

De redevoering, waarmee hij dit deed vind ik nog steeds van grote schoonheid en inzicht getuigen. Hij is te vinden op het internet (<http://www.levendegedachten.nl/records/rec08073.htm>)

In deze redevoering geeft K. aan zich nog maar met één ding te willen bezighouden, namelijk 'de volledige en ongeconditioneerde bevrijding van de mens'. Vanaf dat moment heeft zijn levenslange optreden over vrijwel de gehele wereld alle kenmerken van wat je van een wereldleraar zou kunnen verwachten, namelijk 'leringen geven'. Ook de volstreekte ongebondenheid aan welke organisatie dan ook (waarbij hij ook altijd heel uitgesproken was over het feit dat hij weliswaar een Indiaas paspoort had, maar zich niet als Indiër beschouwde) interpreteer ik als kenmerkend voor iemand die op geen enkele wijze met welk belang dan ook vereenzelvd wil worden. Tenslotte heeft hij ook nimmer enig bezit gehad (natuurlijk m.u.v. kleding en dergelijke dagelijkse behoeften). Hem werden daarentegen voortdurend allerlei zaken geschonken, van landgoederen tot auto's. Altijd was zijn reactie deze geschenken onder te brengen in stichtingen of andere juridische vormen, waar hij geen bemoeienis mee wenste, en die steeds als doelstelling hadden zijn werk mogelijk te maken. En dat werk bestond uit: spreken, vragen beantwoorden, vragen stellen, enzovoorts. Onvermoeibaar én over de gehele wereld.

Na zijn toespraak in 1929, waarin hij de Orde van de Ster ontbond, maakte hij zich ook los van de TS door zijn lidmaatschap op te zeggen en maakte aan iedereen duidelijk dat hij niet geïnteresseerd was in het hebben van volgelingen. Dit laatste vanuit de overtuiging dat het idee 'iemand anders te volgen' eenvoudig betekent dat je nooit jezelf zult bevrijden: "... je keert de waarheid de rug toe".

---

¹⁴ De theosofische vereniging (TS) kenmerkt zich door het onderhouden van wat zij 'de eeuwige wijsheid' noemt. Daarin spelen boeddhistische en hindoeïstische geloofsopvattingen een belangrijke rol, onder meer het geloof in reïncarnatie en daarmee het gegeven van de mogelijke aanwezigheid van wat ik 'gecumuleerde wijsheid' zou willen noemen in een persoon. Aan het begin van de 20^e eeuw onderhield de TS ook de overtuiging dat een nieuwe (derde) Wereldleraar op komst was. Deze werd ook wel de Maitreya Boedha of de Christus van het Westen genoemd. Jezus werd door de TS gezien als de tweede reïncarnatie van de Wereldleraar, de eerste was Krishna. De TS zag zichzelf als de organisatie die deze komst moest voorbereiden, onder andere door een kind te vinden dat de noodzakelijke kenmerken bezat om als incarnatie voor deze Wereldleraar te kunnen functioneren.

¹⁵ Brand beschrijft deze stap als de eerste in het 'stelselmatig afstand nemen van zijn wereldleraarschap' (NLOOW, 433). Deze interpretatie kan op goede gronden betwijfeld worden. K heeft dit in ieder geval zelf nooit gezegd. Hij heeft het onderwerp na 1929 volledig genegeerd of als onbelangrijk afgedaan. Uit enkele uitspraken kort voor zijn dood kan echter afgeleid worden dat hij zichzelf wel degelijk als wereldleraar gezien heeft. Hij wilde geen volgelingen, maar dat is een andere kwestie! Zie M. Lutyens, Krishnamurti / Weg zonder einde, Ankh-Hermes, 1991, blz. 142.

En zoals gezegd: om anderen te helpen die bevrijding in zichzelf te zoeken, wilde hij voor die anderen een wegwijzer zijn. Daartoe heeft hij tot zijn dood in 1986 de wereld rondgereisd, gesproken, gediscussieerd, scholen opgericht, enz. Zelf sprak hij over het geven van 'leringen'. Je kunt je natuurlijk afvragen wat het woord 'wereldleraar' betekent, maar nogmaals, als je het leven van K beziet, dan kun je moeilijk anders concluderen dan dat hij een wereldleraar heeft willen zijn. Een leraar, maar absoluut geen autoriteit. Ik denk dat het juist is om te zeggen dat hij daar wel heel beducht voor was. Steeds maakte hij in zijn redevoeringen duidelijk dat men zelf diende te onderzoeken wat hij beweerde en dat hem 'op zijn woord geloven' van geen enkele waarde was. Dat uitgangspunt maakt het m.i. ook begrijpelijk dat hij zichzelf nimmer als 'wereldleraar' heeft willen positioneren. Hij had al moeite genoeg om de autoriteit die hij qua persoon feitelijk was tijdens zijn optreden te neutraliseren ....

Waaruit bestond zijn leer? Allereerst: K was een hindoe en zijn achtergrond was de Advaita-Vedanta-cultuur. (Zie hoofdstuk 3). Hoewel zijn leer onmogelijk in een paar regels samen is te vatten, wil ik hier enkele elementen ervan weergeven. Het is belangrijk om te onderkennen dat K zichzelf niet zag als een leraar die kennis overbracht, maar dat hij het teweegbrengen van een 'transformatie' bij zijn gehoor nastreefde, een ervaring dus. Zelf noemde hij dat vaak een 'mutatie'. Bijvoorbeeld: in 1934 in Ojai zei hij:

"Ik ben niet bezig een ideaal te promoten. Mijn doel is eerder om *die* gedachte te doen ontwaken, waarmee de geest zichzelf kan bevrijden, bevrijd van zaken die ingeburgerd zijn, die we vanzelfsprekend vinden en voor waar aannemen." (vertaling AM)¹⁶.

Met 'bevrijding' doelde K o.a. op het vermogen om vrij te zijn van iedere geconditioneerdheid en van kennis. En, essentieel: te ervaren dat de onderscheiding van een 'waarnemer' en 'hetgeen waargenomen wordt' een illusie is.

Als oorzaak van het lijden zag hij o.a. het 'niet heldere denken' en het ontbreken van 'zelfkennis'. Steeds opnieuw probeerde hij zijn gehoor duidelijk te maken dat de *inhoud van ons bewustzijn én de wijze waarop we daarover denken het lijden veroorzaakte*. Die oorzaak lag dus nooit 'buiten ons', maar altijd in onze eigen 'mind'. Feitelijk wees K de onderscheiding 'binnen' en 'buiten' af. "*Jij bent de wereld en de wereld, dat ben jij*" was een uitspraak waar hij steeds weer op terug kwam. En hij geloofde onvoorwaardelijk dat het realiseren van deze transformatie de enige mogelijkheid vormde om de wereld tot een betere plaats te maken ...

Carl Gustav Jung (1875-1961)

Jung kan gezien worden als de wetenschapper en psychiater/therapeut die de Westerse wetenschappelijke cultuur met de ideeënwereld van het Oosten heeft getracht te verbinden en te integreren. Ook bij Jung zie je dat het accent ligt op de vraag 'wat is een mens' en meer in het bijzonder: 'wat is het Zelf'. Jung heeft daarbij oog voor alle irrationaliteit die een mens regelmatig tegenkomt, zoals in dromen en visioenen. Jung interpreteerde deze als bijvoorbeeld uitingen van een 'collectief onbewuste' en zag ze als een wezenlijk aspect van de mens. In zijn visie was de kracht van het Westen haar wetenschappelijke rationaliteit met al zijn technische mogelijkheden, maar was de mens 'zichzelf vergeten' en dientengevolge 'ernstig ziek'. Getuige o.a. de twee wereldoorlogen van de 20^e eeuw. Jung overleed in 1961, maar de geschiedenis heeft sindsdien deze overtuiging zeker niet weersproken! De oplossing die Jung voor ogen stond was voor de mens 'het voltooiën van zijn ziel':

---

¹⁶ "I am not putting forward an ideal to be imitated, a goal to be found; my purpose is, rather, to awaken that thought by which the mind can liberate itself from these things which we have established, which we have taken for granted, as being true". In: J. Krishnamurti, Total freedom / The essential Krishnamurti, Harper Collins, New York, 1996, blz. 16.

“... Ik ben er van overtuigd dat het onderzoek van de ziel de wetenschap van de toekomst is. De psychologie staat pas aan het begin van zijn ontwikkeling. Hoewel zij de jongste der natuurwetenschappen is, hebben we haar het meeste nodig. Het wordt steeds duidelijker dat noch honger, noch aardbevingen, noch microben of kanker het grootste gevaar voor de mens vormen, maar de mens zelf. Waarom? Omdat er geen afdoende bescherming bestaat tegen geestelijke epidemieën, die oneindig veel grotere verwoestingen aanrichten dan de ergste natuurrampen¹⁷. “

Ook bij Jung zien we dus de overtuiging dat de ziel van de mens een wijziging, in zijn visie ‘een voltooiing’ zou moeten doormaken.*

3. Advaita-Vedant

De overtuiging dat de werkelijkheid dualistisch lijkt, maar dat niet is, vormt de basis van de in India ontwikkelde advaita-vedanta filosofie. Het woord ‘advaita’ betekent ‘niet-twee’ en ‘vedanta’ verwijst naar de vedische geschriften, welke vermoedelijk dateren van ca. 1500 v Chr.

De onderscheiding die wij allen ervaren tussen de werkelijkheid ‘daarbuiten’ en onszelf als ‘binnenwereld’, is – volgens dit uitgangspunt¹⁸ – een illusie, niet werkelijk, een ‘begoocheling van zintuigen’ en ons denken. Vanuit dit uitgangspunt volgen direct allerlei vragen, zoals:

- Als mijn ervaring niet klopt met de werkelijkheid, hoe komt dat dan?
- Hoe is die werkelijkheid dan wel?
- Hoe ben ik dan ‘die werkelijkheid’?
- Wie of wat ben IK dan?

Dergelijke vragen richten de aandacht op de aard en inhoud van het *bewustzijn* en de *waarneming*, want hoe kan een werkelijkheid die ik waarneem tegelijkertijd een ‘illusie’ zijn? De advaita-vedanta-filosofie (en dan betreft het een ontwikkeling van duizenden jaren!) richt zich dan ook op het onderzoeken van deze vragen, die uiteindelijk de aard van het ‘Zelf’ betreffen. En het streven naar de *ervaring* van die eenheid, die wordt aangeduid met woorden als ‘zelfverwerkelijking’, ‘verlichting’, ‘bevrijding’ en dergelijke, vormt daardoor een essentieel element in de verschillende Oosterse religies.

De spirituele praktijk die zich hieruit ontwikkelde focust vrijwel volledig op ‘het bewustzijn’ en heeft mede geleid tot een cultuur van goeroes oftewel meesters en discipelen, waarbij de meesters geacht worden ‘verlicht’ te zijn en vanuit deze zijstoestand de discipel te kunnen helpen ook deze verlichtingservaring te realiseren. Ook yoga en andere technieken, zoals meditatie, vinden in dit uitgangspunt hun oorsprong.

---

¹⁷ Uit: ‘Herinneringen, dromen en gedachten’, C.G. Jung, geciteerd in Bres/Planète, nr. 1, blz. 71 (1965).

¹⁸ Er zijn trouwens ook goede wetenschappelijke gronden om dit standpunt te verdedigen, maar het voert in de context van dit artikel te ver om uit te werken. Ik wil volstaan met de opmerking dat ook diverse Westerse filosofen het dualistische wereldbeeld afwijzen. Ik noem S. Harris, *The end of faith*, Norton, 2004 (vertaald als *Van God los*, Arbeiderspers, 2007) en T. Nagel, *Geest en kosmos*, Amsterdam University Press, 2014.

Het is m.i. aannemelijk dat er vele voorbeelden zijn van personen die in deze zin 'zichzelf verwerkelijkt hebben', verlicht zijn of waren – met Boeddha als wellicht bekendste voorbeeld –. Echter kan dat op geen enkele manier naar onze Westerse maatstaven bewezen worden! Het bewustzijn van de ander is voor ons ontoegankelijk! Dit is een belangrijk en fundamenteel gegeven: vanuit onze Westerse ogen is dat hele begrip 'verlichting' mede daarom een vaag en ongedefinieerd fenomeen, waar we vanuit ons wetenschappelijk georiënteerde perspectief weinig mee kunnen en waar we dus ook weinig betekenis aan hechten.

Wat we wel onderkennen is dat er verschillende bewustzijnstoestanden bestaan. Denk aan de 'piekervaring' van Maslov, aan de 'flow' van Csikszentmihalyi, aan dromen tijdens de slaap, aan dagdromen, aan wat we ook wel 'trance' noemen: we rijden in de auto naar huis en eenmaal aangekomen realiseren we ons beslist niet meer te weten dat we naar huis gereden zijn, enz. Vanuit dit perspectief is 'ontwaken' een bewustzijnstoestand die blijvend (hetgeen zeldzaam is), maar ook tijdelijk kan zijn. Velen van ons kennen vermoedelijk tijdelijke ervaringen van 'extase', zonder hieraan veel meer betekenis te geven dan dat het 'mooie ervaringen' zijn, die we vaak in een religieus kader plaatsen. In onze cultuur is de toestand van ons bewustzijn nu eenmaal geen object van onderzoek en het idee dat 'onze ware aard' in een wijziging van onze bewustzijnstoestand gezocht zou moeten worden maakt geen deel uit van onze cultuur.

Waar het ons Westerse perspectief op de Oosterse filosofie betreft: wij zien daar vooral de schaduwkant van in een gebrek aan maatschappelijke ontwikkeling, waarmee we economisch succes en technische vooruitgang bedoelen en maatschappelijke passiviteit. In het Westen is de ontwikkeling dan ook precies tegenovergesteld geweest. Aan de basis van de Westerse wetenschap vinden we het dualisme van o.a. Descartes. De wetenschappelijke aandacht in het Westen is vanuit dit dualisme volledig gericht op de wereld 'buiten ons' en heeft juist daardoor de enorme ontwikkeling van wetenschap en techniek in het Westen mogelijk gemaakt. Het *fenomeen* 'bewustzijn' als zelfstandig object van onderzoek is vrijwel volledig buiten de wetenschap gebleven, vooral vanwege de onmogelijkheid om dat bewustzijn 'objectief' te benaderen. De psychologie heeft zich bijna uitsluitend bezig gehouden met de *inhoud* van het bewustzijn en het hersenonderzoek van de neurowetenschappen betreft vooral de relatie tussen de hersenen en de inhoud van het bewustzijn. Er is in het Westen maar heel weinig wetenschappelijk onderbouwde kennis over kwesties als 'wat is bewustzijn' of 'wat is relatie tussen ons bewustzijn en ons lichaam'¹⁹. De meest gangbare hypothese is dat bewustzijn ontstaat als een bijverschijnsel van de complexiteit van (o.a. onze) hersenen, maar dit is inderdaad niet meer dan een hypothese. En sinds de verlichting is het geloof in de betekenis van rationaliteit en wetenschap als enige geldige bron van kennis vrijwel absoluut. Vanuit het Oosterse 'verlichtingsperspectief' zoals hier geschetst wordt daarom door sommigen die geschiedkundige periode die wij aanduiden met 'verlichting' ook wel als 'periode van verduistering' gezien ....

---

¹⁹ Ter illustratie: het placebo-effect is als verschijnsel bekend en er is ook veel onderzoek naar gedaan, maar dit heeft tot op heden geen afdoende verklaring voor dit verschijnsel opgeleverd. Het is wel duidelijk dat dit verschijnsel alles te maken heeft met 'bewustzijn', maar hoe dat zit is onduidelijk.

4. Wat bedoelde Slok sr. met Zelfverwerkelijking Gods?

Het is interessant dat Brand als voorbeeld van het gebruik van Schuurmans teksten door Slok Sr een gedeelte aanhaalt, waarin door Schuurman een poging wordt gedaan om de toestand van zuiver bewustzijn te beschrijven. Ik doel op de volgende tekst²⁰:

“Was de mens zich *volledig bewust*, dan zou hij in zijn ziel niet anders willen zijn dan deze draaikolk van stromingen uit binnen- en buitenwereld, waarbij de innerlijke stroom omscheppend ingrijpt in de uiterlijke werkelijkheid. Hij zou zonder meer vreugde scheppen in dit levensproces, dat in hem plaatsgrijpt en daardoor *leven in het heden*. Hij zou dit proces weliswaar op unieke wijze beleven en aldus dynamisch 'zichzelf' zijn, doch hij zou geen neiging hebben dit unieke *te kristalliseren tot een statisch 'ik'*. Hij zou de zin van zijn leven begrijpen en een intensieve ontmoeting der beide werelden (binnen- en buitenwereld, AM) eerder bevorderen dan belemmeren.”

Opvallende elementen in deze tekst zijn door mij cursief aangegeven. In Schuurmans ideeën is duidelijk de invloed van Krishnamurti terug te vinden als het gaat om zijn focus op het bewustzijn van de mens en de noodzaak om dat bewustzijn te transformeren tot 'zuiver bewustzijn'. Een transformatie die Schuurman als 'de geboorte van de ware mens' kenschetst²¹:

(...) 'dan is uit innerlijke noodzaak het moment gekomen dat men ontwaakt en de werkelijkheid van zichzelf en z'n medemensen en van de wereld als geheel ontdekt. Dit is de gebeurtenis *dat men als werkelijk mens geboren wordt*, dat men a.h.w. de punt in de spiraal beleeft, die *juist omdat ze niet denkbaar* is, de eeuwigheid bevat'.

Deze beschrijving kan begrepen worden als een combinatie van het basisidee van Krishnamurti (de transformatie) en van Jung (het proces van de ontwikkeling van de ziel). K sprak over 'transformatie' *niet* als een resultaat van een proces, maar als een onmiddellijk inzicht. Schuurman introduceert hierbij het begrip 'ziel' op een Jungiaanse manier, namelijk als het meest wezenlijke 'orgaan' van de mens, waarin deze ontwikkeling noodzakelijk is. Ik veronderstel dat de beoogde transformatie hetzelfde is als de hiervoor met 'ontwaken', 'verlichting' of 'zelfverwerkelijking' aangeduide toestand. Slok Sr voegde hieraan nog een eigen invulling van het godsbegrip toe. Hij verbond dit idee van 'zuiver bewustzijn' aan 'het goddelijke in de mens', waarbij God niet begrepen moest worden als een persoonlijke God, maar – in mijn woorden – als datgene wat alle onderscheidingen overstijgt. In die zin zou het idee van 'zelfverwerkelijking Gods' identiek kunnen zijn met de transformatie waar K over sprak. Evenals K sprak Slok Sr van een 'wezenwijziging' en gebruikte hij evenals Schuurman de metafoor van het 'tot geboorte brengen', waarbij Slok Sr dan de Christusgezindheid bedoelde. Naar mijn idee lag hierin de essentie van hoe apostel Slok Sr zijn werk en de functie van het ApGen zag. Je zou kunnen zeggen dat Slok Sr in deze combinatie van ideeën een verbinding realiseerde van een kernelement ('verlichting') uit de Oosterse met de Westerse (christelijke) cultuur, overigens zonder dit ooit expliciet te benoemen. Je kunt je zelfs afvragen of hij zich dit ooit gerealiseerd heeft. En in de wijze waarop hij meende dat deze 'geboorte' gerealiseerd kon worden (het proces), greep hij terug op zijn eigen ervaring in de relatie van volledige overgave aan zijn apostel (zijn voorganger apostel Van Oosbree) en gebruikte hij deze ervaring als 'model' voor dit proces, metaforisch uitgedrukt als 'zielebruidegom' en '-bruid'. Daarmee werd opnieuw een element uit de Oosterse cultuur (de meester-discipel relatie) geïntroduceerd, een element overigens dat natuurlijk ook bij Jezus al speelde in diens relatie met de discipelen.

---

²⁰ Schuurman, *Perspectief der ziel*, Ankh Hermes, 1992, blz. 29.

²¹ Idem, blz. 76.

Voor de apostel was dit dus niet zo heel bijzonder, ook al omdat zijn hoogachting voor Jezus met de jaren toenam en deze steeds meer zijn voorbeeld werd²².

Dit laatste, relationele, element zal uiteindelijk het belangrijkste breekpunt worden in de ontwikkeling van het ApGen. Ik zie daarvoor twee redenen die elkaar versterkten: (1) de in de Westerse cultuur fundamentele afwijzing van een dergelijke ongelijke relatie en (2) het feit dat de legitimering van deze relatie – zoals Brand terecht opmerkt – volledig gekoppeld werd aan de persoon van Slok Sr. Het is, terugkijkend, bijna alsof we het zelf eigenlijk niet meer begrepen! De samenleving individualiseerde en emancipeerde waardoor het verschil tussen de ApGen cultuur en die daarbuiten steeds verder toenam. Het werd daardoor voor de lidmaten – en in het bijzonder voor de jeugd – vrijwel onmogelijk om dit aan zichzelf en dus aan de omgeving uit te leggen. Hierdoor ontwikkelde zich binnen het ApGen een ambivalentie die zich in toenemende mate als problematisch zou doen gelden. Dit zou in de periode van apostel Slok Jr tot een essentiële koerswijziging leiden.

5. De weg naar zelfverwerkelijking of ‘ontwaken’.

In Nederland heeft de psychiater Jan Foudraine uitgebreid bericht over zijn ervaringen met een hedendaagse verlichte meester, Bhagwan Shree Rajneesh (later Osho). Daarnaast heeft hij zich ook uitgebreid in Krishnamurti én Jung verdiept. Krishnamurti heeft hij ook enkele malen persoonlijk ontmoet²³. Foudraine benadert het proces, dat kan leiden tot ontwaken, als – in essentie – een proces waarin de leerling stap voor stap en middels vooral waarnemen, luisteren, overgave aan de meester (in zijn geval Bhagwan) ontdekt hoe, wat Schuurman de ik-tendens noemde, voortdurend dat zuivere bewustzijn vertroebelt. En ons denken is niet in staat om hier doorheen te zien.

De overgave aan een meester wordt door Foudraine als noodzakelijk beschreven omdat het alleen de ontwaakte is, die ‘weet’. Hij refereert hierbij aan Osho, die hij als zijn goeroe beschouwde en aan wie hij zich ook zonder enige reserve overgaf. Uitgebreid gaat hij daarnaast ook in op zijn ervaringen met K: hij is diep onder de indruk van ‘de rots van zuiver bewustzijn’ zoals hij K aanduidt en van de enorme compassie en liefde die hij in K ontmoette. Maar hij maakt tevens duidelijk waarom naar zijn inzicht de missie van K niet kón slagen, namelijk omdat het denken zichzelf niet – zonder hulp van buitenaf – ‘voorbij kan komen’ oftewel ‘overstijgen’²⁴. Foudraine legt de nadruk op het fundamentele belang van de relatie met een meester, waarin alleen volledige overgave aan die meester tot een wijziging kan brengen door de noodzakelijke ervaring die deze relatie biedt.

Dit is wél wat mij in de relatie met de apostel voor ogen stond en waarvan ik kan zeggen dat ik ook ervaren heb dat dit alles iets waardevols bij mij teweeg bracht. Dat was geen ‘ontwaken’ (ik heb dat ook eigenlijk nooit gezocht), maar wel een steeds opnieuw bezield worden om te leven vanuit een ideaal, van waaruit ik anders naar mezelf en de wereld keek. En waarvan ik toen ook het gevoel had dat dit ‘werkte’.

K was bijna obsessief tegen iedere afhankelijkheid gekant, omdat het – zoals hij dat zei – neerkwam op ‘de waarheid de rug toekeren’. En ook omdat hij zichzelf als

---

²² Zie o.a. Brand, blz. 391 met een citaat uit 1978 ‘Het is werkelijk waar dat Mijn gedachten veel meer uitgaan naar Jezus van Nazareth, dan naar apostel Van Oosbree, hoewel ik de laatste toch zeer liefhad en persoonlijk heb gekend. De Grondlegger van dit Werk groeit echter gestadig in mijn hoogachting en verwondering’.

²³ Swami Devi Amrito (J. Foudraine), ‘Bhagwan, Krishnamurti, Jung’, Ankh Hermes, 1984.

²⁴ K zelf heeft zich hierover ook kort voor zijn dood uitgelaten. Hij zei toen ‘... niemand heeft het gedaan (de leringen geleefd, AM). Niemand. En dat was het dan.’

K absoluut onbelangrijk vond. Dat was ook de reden waarom hij beslist geen discipelen of volgelingen wilde, wat niet verhinderde dat er velen waren die jarenlang naar hem bleven luisteren en hem tegen wil en dank vereerden. K accepteerde dat, hij kon ook moeilijk anders, maar zodra die 'verering' zich manifesteerde in een gebaar, een uitspraak of wat dan ook, dan maakte hij onmiddellijk duidelijk dat dit belachelijk was, 'zoals het ook belachelijk is om een wegwijzer met een bloemenkrans te behangen of ervoor te knielen'. Een leuke en treffende illustratie hiervan is de volgende anekdote: iemand zei tegen K: 'Als ik me in uw nabijheid bevind, dan heb ik het gevoel dat ik in de heilige aanwezigheid van Boeddha verkeer'. K glimlachte en vroeg: 'Hebt u dan ooit in zijn aanwezigheid verkeerd?'

Ik vermoed dat er goede gronden zijn om te stellen dat 'ontwaken' een gebeurtenis is, die spontaan plaatsvindt – in sommige gevallen na een jarenlange zoektocht, soms direct aan het begin ervan (zoals in sommige verhalen uit het Zen-boeddhisme) en in andere gevallen letterlijk volstrekt onverwacht, 'out of the blue'. Zoals eerder opgemerkt kennen we ook in de Westerse cultuur vele voorbeelden van wat we mystieke ervaringen noemen. Binnen deze cultuur loop je overigens een grote kans om – als je over zo'n mystieke ervaring met anderen gaat praten – naar de psychiater verwezen te worden. Foudraine beschrijft een huisvrouw, die na een massagesessie plotseling een sensatie had (ik citeer²⁵)

"... alsof haar denken stopte. Ze viel in een toestand van volmaakte vrede en harmonie. Het scheen haar toe alsof alles om haar heen uit stralende liefde bestond. Het was een formidabele ervaring. Of liever, deze ervaring verbijsterde haar totaal. Ze was er zelf niet meer. (...) De ervaring zwol aan en ebde weer weg'. Ze ging erover spreken met anderen en werd vrij snel doorverwezen naar een psychiater – hoewel ze er zelf van overtuigd was dat er niets met haar aan de hand was. Door een toevalligheid kwam ze bij Jan Foudraine terecht, die haar enigszins kon helpen deze ervaringen te duiden en een plaats te geven."

Dergelijke mystieke ervaringen zijn binnen de huidige Westerse cultuur al snel verdacht, worden 'apart' gevonden en zijn voor velen zelfs griezelig! In ieder geval eenmaal maakte overigens ook apostel Slok Sr gewag van een dergelijke ervaring:

Soms denk ik: heb ik dit zelf geschreven? Welke 'ik' van de zoveel 'ikken' in mij heeft dat gedaan? *Soms lijkt het me toe dat ik op zekere dag gestorven ben en als een ander ben teruggekomen. Het lijkt alsof er een ander 'ik' in mij aan het woord is gekomen*, meer dan voor die tijd al die andere 'ik-stemmen' Een stem waarnaar ikzelf met een glimlach en in grote dankbaarheid en eerbied luister. De Stem van de inspraak van het wonderschone, dat met zoveel bloed en tranen is betaald²⁶.

Het is tenslotte van belang op te merken dat iemand die een mystieke ervaring ondergaat, deze alleen maar kan begrijpen vanuit de context en cultuur waarin deze persoon is opgegroeid. Dit kan dus ook 'de psychiatrie' zijn, zoals in bovenvermeld voorbeeld. De hoofdpersoon in Siebelink's roman 'Knielen op een bed violen' ondergaat een visioen in zijn tuin en begrijpt dit visioen, zoals uit het vervolg van het verhaal blijkt, geheel vanuit het godsbeeld waar hij zich mee heeft verbonden²⁷. Typerend daarbij is ook dat hij deze ervaring verborgen wil houden voor degenen, waarvan hij de overtuiging heeft 'dat ze hem niet zullen begrijpen'.

---

²⁵ In: W. Oltmans & J. Foudraine, Het dolgedraaide brein, Lakeman, 1990.

²⁶ Geciteerd in Horstmanshof, het in voetnoot 8 genoemde boekje.

²⁷ Jan Siebelink – Knielen op een bed violen – pag. 156

Sommige liederen binnen het ApGen, bijvoorbeeld 'Een stil en diep geluk in mij' en het mannenkoorlied waarin de tekst voorkwam 'Dit ik in U en Gij in mij laat ruimte meer noch vragen' zouden eveneens vanuit dergelijke ervaringen begrepen kunnen worden. In ieder geval was er in deze liederen sprake van een intimiteit die heel kenmerkend binnen het beleven van die tijd paste.

Het is voorstelbaar dat dergelijke ervaringen Slok Sr bevestigden in zijn groeiende overtuiging 'de levende Christus' te zijn, al weten we dit niet zeker. Dat apostel Slok Sr tot op het laatst van zijn leven overtuigd bleef van de betekenis van zijn plaats en de juistheid van zijn visie op de relatie tussen hem en zijn volk blijkt ook uit de woorden die hij meegaf aan zijn zoon, toen nog apostelhelper, die de nieuwjaarsontmoeting van 1984 zou leiden: "De Apostel is de Zegen. Hij zegent met zijn wezenlijk aanwezig zijn ..."

Dit artikel gaat overigens niet primair over verlichting, 'ontwaken' of andere mystieke ervaringen. Deze zijn als fenomeen echter van belang, omdat ze een kader bieden om het idee 'Zelfverwerkelijking Gods' van apostel Slok Sr in een andere, meer spirituele context te plaatsen én omdat vanuit de verwantschap met het Oosterse denken én doen ook de toenmalige relatie tussen de apostel en ons er anders door begrepen kan worden dan 'autoritair', 'niet eigentijds' en 'in strijd met de rede', namelijk 'bevrijdend', en perspectief biedend op een ander zelfbeeld.

6. Wat raakte apostel Slok in ons aan?

Omstreeks 1970 maakte ene Mathieu Ricard, zoon van een bekende Franse filosoof en zojuist gepromoveerd tot doctor in de moleculaire biologie, de zeer bewuste en weloverwogen keuze om naar India te vertrekken om 'zich over te geven'. Hij beschrijft dit ongeveer als volgt²⁸:

"Ik had het gevoel tijdens mijn studie te leven in een volkomen gefragmenteerde wereld en vroeg me ernstig af of ik hieraan, aan het verder fragmenteren van die wereld dus, mijn leven wilde wijden. Het doel (kennis van een fragment) leek me zo de enorme inzet niet waard. Ook had ik films gezien van Tibetaanse meesters en wat me trof was de *eenheid van hun zijn*. Ik had tijdens mijn opleiding ervaren dat een geniaal mens ook gelijktijdig een schurk kon zijn, maar bij die meesters leek het alles één geheel. Letterlijk: 'Hun manier van leven leek de weerspiegeling te zijn van hetgeen ze onderwezen'."

Dit is m.i. dezelfde soort motivatie, die apostolischen er toe bracht om zich te confirmeren. In de gesprekken hierover met a.s. confirmanten was dit altijd een belangrijk thema, het verlangen te willen worden zoals de Apostel was. We zongen daar ook over, bijvoorbeeld in het lied 'Verlangen', dat begon met 'De wondere, tedere liefde, Apostel, waardoor al het uwe gedragen wordt ...' en verderop '... te worden zoals Gij wenst Apostel, in liefde zo groot en in denken zo rein'. Ik herinner mij dit ook helder van mezelf, dat ik steeds opnieuw in aanbidding kwam (taal van die tijd!) voor de schoonheid van wat ik als het denken en de uitstraling van de Apostel ervoer. Het is me ook nu nog niet goed mogelijk om bij het terughalen van deze herinneringen over Slok Sr te spreken, in deze context is het voor mij nog steeds: de Apostel! Het lijkt me dan ook belangrijk om niet alleen naar de denkbeelden van apostel Slok Sr te kijken, maar vooral ook naar de 'eenheid van zijn': apostel Slok Sr wás datgene wat hij verkondigde. Het gestaltegeven van de

---

²⁸ J.-F. Revel & M. Ricard, *De monnik en de filosoof*, Asoka, 1998, 15-23, in mijn woorden weergegeven. Dit boek is de weergave van een gesprek tussen vader (een Frans filosoof) en de zoon-monnik over de verschillen tussen de denkwerelden van de Westerse wetenschap en het boeddhisme.

Liefdemacht Gods (zoals hij dat benoemde) was ook wat je ervoer als je hem ontmoette. Een vaak geciteerde tekst die in een prachtige metafoor weergeeft hoe hij 'de arbeid Gods' zag, luidde:

“Mijn leven leg ik geheel in de hand van mijn Apostel. Dat vraag ik ook van het Godsvolk, omdat ik geloof in de absoluut regerende, behoudende macht der liefde, waaraan echter de mens wél of niét voldoende een 'handreiking' kan doen. Die handreiking bewust en spontaan te doen, of te doen plaats vinden van anderen, is dé Arbeid-Gods, die Zichzelf een uitgangspunt – een 'knoop van Hensen' creëert: de Apostel!”

Het ging in het Genootschap in de arbeidsperiode van Slok Sr dus om de wijze waarop we mens wilden zijn. De blik was naar binnen gericht, maar dan wel vanuit de stellige overtuiging dat alleen via de weg 'binnendoor' werkelijk aan de samenleving gewerkt kon worden. In directe zin werken aan de samenleving was zeker nuttig, maar niet ónze taak. Slok Sr zag de arbeid Gods zoals hiervoor omschreven als werken aan de 'oorzakelijke wereld'. En die betrof de wijze van *zijn* van de mens, van de apostolischen dus. In die zin was zijn opvatting over zijn werk m.i. goed vergelijkbaar met die van Krishnamurti.

De 'overgave aan de gedachtewereld van de apostel', het begrip 'eigenaar' (wat natuurlijk sloeg op "... dat goddelijke in ieder van ons" en wat, zoals Horstmanshoff terecht opmerkt, 'religieuze beeldtaal' is²⁹) waren daarin passende metaforen. In mijn beleving tastten die dan ook op geen enkele wijze mijn individualiteit aan. Integendeel: ik had daarvoor gekozen, bewust en weloverwogen gekozen, en bleef daarvoor kiezen door de jaren heen. En inderdaad leefde ik ook vanuit de erkenning: datgene wat de apostel mij te zeggen had was per definitie juist. Vanuit dit perspectief waren het vooral de verschillen tussen de apostel en mij (in denken, in aanvoelen) die mij hielpen om dat proces ('worden zoals hij') inhoud te geven. 'Hij de Meester, zijn wij broeders ...' zongen we. De apostel sprak over 'wezenwijziging', over 'Christusgezindheid tot geboorte brengen' en aan die begrippen konden zowel mijn denken als mijn gevoel in die tijd een voor mij bruikbare betekenis geven. Als we zongen over 'zuivere liefde, edele mildheid, onbaatzuchtigheid en trouw' dan waren dat concrete 'doelen' om in onszelf te verwerkelijken! En naar mijn overtuiging was er ook sprake van een beleving dat dit 'verwerkelijken' ook daadwerkelijk plaatsvond. En ik kan, daarop terugkijkend, ook alleen maar vaststellen dat dit aansloot bij een diep gevoeld verlangen in mij.

Zo was het genootschap aan het einde van het leven van Slok Sr in mijn beleving geheel gefocust op de apostel als 'levende norm', als 'zielebruidegom' én op onze eigen verantwoordelijkheid om de 'Christusgezindheid' tot geboorte te brengen ....

Brand schetst in zijn boek (pag. 504) vanaf de zestiger jaren een soort teruggang in enthousiasme en geloof in 'Gods ideaal' evenals in het idee dat het ApGen van beslissende betekenis zou zijn voor het wereldgebeuren. Ik kan dat niet beoordelen, ik denk eerlijk gezegd Brand ook niet. Zo'n uitspraak zou alleen op grond van onderzoek gerechtvaardigd kunnen worden. In mijn herinnering was de intensiteit van ons apostolisch-zijn in die tijd eerder toe- dan afgenomen. Als ik denk aan de ervaringen in Zürich, de bezielende erediensten en samenkomsten in De Doelen, dan zie ik die teruggang niet. Ik ben er overigens van overtuigd dat er een grote variëteit was in dat beleven en dat hetgeen ik hier schrijf natuurlijk niet voor iedereen gold. Ik realiseerde me pas veel later dat er ook een andere, minder positieve kant aan het ApGen zat, met name de kant van de sociale controle en alles wat daarmee samenhang. Ik vrees dat ik er ongewild aan heb meegedaan ... .

---

²⁹ Horstmanshoff, in het eerder geciteerde boekje.

7. Het belang van het ApGen voor het wereldgebeuren

Ik wil hier kort ingaan op dit m.i. niet onbelangrijke thema. Apostel Slok Sr geloofde dat het ApGen van essentieel belang voor de mensheid zou zijn. Brand spreekt hierover alsof dit een waanidee is. Volgens mij is deze opvatting van Brand niet meer dan een overtuiging, want er is niemand die wéét hoe het wereldgebeuren beïnvloed wordt en wat de waarde van onze individuele inbreng daarbij is. De stelling dat de overtuiging van Slok Sr 'volstrekt irreëel' was, mist dus iedere grond.

Heel kort door de bocht zie ik twee fundamenteel verschillende overtuigingen in dit opzicht:

- a. Werken aan de wereld betekent *primair* 'doen', waarbij 'zijn' secundair is. Hier is kwantiteit belangrijk: hoe meer mensen het goede doen, des te meer kans op succes. Uiteindelijk betreed je hier altijd het domein van de politiek.
- b. Werken aan de wereld betekent *primair* 'zijn', waarbij 'doen' secundair is. Hier is kwantiteit geen factor van betekenis. K werkte vanuit deze overtuiging. Uiteindelijk betreed je hier het domein van de spiritualiteit.

Ik denk dat ieder mens hierin een keuze zal maken. Het is mij duidelijk dat apostel Slok Sr (en ik ook) kozen voor de tweede optie, vanuit de overtuiging dat de vraag 'wie bèn ik' aan de oorzakelijke wereld raakt en ook aan het 'wat doe ik' vooraf gaat. In die zin verdedig ik het idee dat mijn bijdrage van wezenlijke betekenis is voor het wereldgebeuren. Het is enigszins vergelijkbaar met het stemmen in een democratie: je levert maar één stem, dus je weet dat het er nauwelijks toe doet en toch breng je die stem vanuit een gevoel: 'het doet er toe'.

8. Het perspectief van apostel Slok Jr

Apostel Slok Jr werd bij zijn roeping geconfronteerd met wat een erfenis met twee tegenstrijdige aspecten genoemd kan worden. Enerzijds was daar de grote erkenning voor 'de Apostel' als leidsman, de liefdevolle verhoudingen binnen het ApGen (die ongetwijfeld samenhangen met de wijze waarop zijn voorganger zijn apostel-zijn had ingevuld), anderzijds was daar de culturele kloof met de maatschappelijke normen en waarden. We schrijven 1984 en er hebben inmiddels enkele emancipatiegolven in de samenleving plaatsgevonden, er is sprake van een toenemende mate van individualisering. En last but not least heeft (ook) de invloed van het wetenschappelijk denken op ons wereld- en mensbeeld geleid tot steeds verder toenemende ontkerkelijking.

De beschrijvingen van Brand over de arbeidsperiode van apostel Slok Jr maken duidelijk hoe hij steeds meer aansluiting ging zoeken bij de waarden, zoals deze in de samenleving aan de orde waren. Inclusief de wijze waarop hij over de plaats van de apostel dacht: ook hierin zie je een duidelijke ontwikkeling van 'Man Gods' naar 'primus inter pares'. Uit deze beschrijvingen blijkt dat hij datgene wat ik essentieel vond in de arbeid van zijn voorganger, uiteindelijk niet kon of wilde voortzetten.

De wijziging van de invulling van de 'plaats van de apostel' was (wat mij betreft) de meest essentiële koerswijziging die zich onder zijn leiding voltrok. Het ApGen transformeerde zich hierdoor tot de 'humanistische organisatie' die ook apostel Slok Sr voorzag, maar uitdrukkelijk niet wenste (zie noot 5 op blz. 2). Het is (voor mij) duidelijk dat datgene wat door apostel Slok Sr als meest essentiële inhoud van het ApGen werd gezien, hiermee verlaten werd.

9. Samenvatting / Conclusie

In dit artikel verbind ik de arbeidsperiode van apostel Slok Sr aan een Oosterse denkwereld. Daarbij baseer ik me op de aangetoonde verbinding tussen Slok Sr en C.J. Schuurman, die op zijn beurt aantoonbaar beïnvloed is door de Indiase wijsgeer J. Krishnamurti. De relatie tussen apostel en lidmaat had de kleur van een meester-discipel relatie. In die zin was het ApGen eerder een spirituele dan een kerkelijke organisatie. Die meester-discipel relatie was binnen de maatschappelijke context geheel ongebruikelijk en er werd door onszelf nooit een link gelegd met die Oosterse cultuur. Het taalgebruik bleef traditioneel, bijbels en in die zin leek het nog steeds verwant aan de christelijke cultuur. Jezus als belangrijke inspirator was overigens natuurlijk ook een meer Oosterse dan Westerse meester! Anderen³⁰ hebben gewezen op de mogelijke verbinding met de gnostiek.

Ik vergelijk onze ervaringen in die periode met een trance, een gewijzigde bewustzijnstoestand die door de intensiteit van de apostolische cultuur (velen van ons besteedden vrijwel al hun vrije tijd in 'het gebouw') onderhouden werd. Rationaliteit stond niet hoog aangeschreven, de nadruk lag op ons gevoel. Mede daarom vermoed ik dat er door velen met enige verbazing, soms zelfs enige gène op die periode wordt teruggekeken. Je zou kunnen zeggen dat door de emancipatorische arbeid van apostel Slok Jr 'de betovering verbroken werd' – ik heb dat althans zo ervaren.

Het is daarnaast wel opvallend dat er naar de *resultaten* van de arbeidsperiode van Slok Sr nog steeds met enige trots wordt teruggekeken: het gedachtegoed wordt geacht waardevol te zijn (hoewel mij niet zo duidelijk is waaruit dat gedachtegoed precies bestaat). En ook de aanwezige liefdevolle verhoudingen worden als erfenis van deze periode gezien. Daarom is het m.i. logisch om je af te vragen in hoeverre die resultaten nu juist ontstonden als gevolg van die specifieke cultuur, met daarin als belangrijkste kenmerk die wonderlijke relatie tussen apostel en apostolische. Ik wil met dit artikel niet pleiten voor zoiets onmogelijks als 'terug naar die tijd' – integendeel! De emancipatorische ontwikkeling van de jaren negentig was ongetwijfeld noodzakelijk. Maar het gevoel dat er ook iets bijzonders zoekgeraakt is blijft. Bij het huidige zoeken naar de eigen identiteit (zoals ik dat op enige afstand meen waar te nemen) kan een ander perspectief op de blijkbaar ook vruchtbare periode van apostel L. Slok wellicht behulpzaam zijn. Met deze intentie is dit artikel geschreven.

Met dank aan Frits van Yperen en Manfred Horstmanshoff voor hun waardevolle correcties en aanvullingen!

© André Meester, E-mail: andre@meester-swart.nl

André Meester (1945) heeft veel verschillende dingen gedaan. In grote stappen: eerst 10 jaar (van 1959 tot 1970) werkzaam als chemisch analist (o.a. researchmedewerker biochemie UvA), daarna 20 jaar maatschappelijk werker en gezinstherapeut (tot ca. 1990), in dezelfde periode docent aan de Sociale academie en Voortgezette opleiding en communicatietrainer in het bedrijfsleven. Vervolgens 10 jaar eigenaar (samen met zijn echtgenote Edda Swart) van een software bedrijf (tot 2000) en tenslotte – tot op heden, zij het mondjesmaat – organisatieadviseur en nog steeds software-ontwikkelaar. Een sterke drive om te 'begrijpen' houdt hem van de straat ☺. Studeren en zoeken naar samenhangen tussen verschillende domeinen blijft een inspirerende bezigheid. Tot ca 1998 enthousiast lidmaat van het ApGen, sindsdien even enthousiast niet-lidmaat van het ApGen.

---

³⁰ In de rubriek Verdieping: zie artikelen van J. Slavenburg (13-1-a) en F. van Yperen (13-1-b).